

ÚVOD

1. **Potřeba vydání nového slovníku jazyka staroslověnského** pocítuje se naléhavě v celé slavistice i v příbuzných vědeckých odvětvích. Je ho nutně zapotřebí především v slovanské jazykovědě jak při studiu všech slovanských jazyků způsobem srovnávacím, tak i při studiu dějin většiny slovanských jazyků jednotlivých, neboť staroslověnština v nich měla významnou úlohu. Od svého vzniku v době cyrilometodějské měla staroslověnština širší, naprosto ne jen lokální úkol. Měla těsné, mnohdy přímo intimní styky s většinou slovanských spisovných jazyků a hluboko zasáhla do jejich vývoje. U mnohých národů slovanských plnila po dlouhou dobu úlohu opravdu jediného jazyka písemného a spisovného. Je význačným dokladem kulturní výše Slovanů v 9., 10., 11. století, je obdobou starých kulturních jazyků evropských. Pronikla i na území neslovanské, zvláště k Rumunům. Kromě toho má poznání dokumentárního materiálu v jejich památkách obsaženého veliký význam také při studiu dějin a kultury byzantskoslovanské, při studiích literárních, historickoprávních, při studiu dějin slovanské liturgie atd.

2. **Starší díla tohoto druhu.** Potřeba nové důkladné pomůcky pro poznání lexikálního bohatství staroslověnského jazyka vyplývá také z naprostého nedostatku starších děl tohoto druhu. Je dobře známo, že se ještě dnes musíme utíkat k nečetným dílům dávno zastaralým nebo neúplným a z dnešního hlediska nevyhovujícím. Jediným velkým slovníkem církevněslovanským (nejen staroslověnským) zůstává dosud Miklošičův *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum emendatum auctum*, vydaný ve Vídni 1862—1865, slovník to nesmírně záslužný, ale založený především na pozdějších památkách církevněslovanských, nikoli na památkách nejstarších, které v šedesátých letech minulého století, kdy byl tento slovník vydán, nebyly většinou ještě známy nebo aspoň nebyly ještě vydány. Kromě tohoto díla máme po ruce jen slovníky týkající se období pozdějších, a to jen jednotlivých větví (tzv. redakcí) církevněslovanského jazyka, nebo jistého okruhu památek, dále slovní rozborů památek jednotlivých, slovníčky v chrestomatiích a konečně indexy verborum staroslověnských památek. Vzpomeňme církevněslovanského slovníku, který v Petrohradě 1858—1861 vydal A. Ch. Vostokov (*Словарь церковно-славянскаго языка*), založeného na ruských církevněslovanských rukopisech, uveďme podobně založené velké dílo I. I. Sreznevského *Материалы для словаря древне-русского языка по письменным памятникам*, jehož fond je čerpán z památek staroruských, uveďme rovněž *Речник из књижевних старина српских*, který sestavil Dj. Daničić (Beograd 1863—1864), vzpomeňme příkladem lexikálních rozborů Jagićových, který projevoval neúporný zájem o zkoumání lexikální stránky staroslověnštiny,¹ apod. Tato díla, stejně jako materiál sebraný v indexech a v menších slovníčcích, mohou být — podle stavu svého zpracování — pomůckami, více nebo méně cennými, pro sestavení nového úplného slovníku staroslověnského jazyka.²

3. **Slavistika česká,** které byl svěřen úkol připravit takový nový slovník, navazuje při této práci na krásnou tradici prací o církevní slovanštině a zvláště též o jejím lexikálním průzkumu. Již patriarcha slavistiky Josef Dobrovský pracoval při přípravě svého díla *Institutiones linguae slavicae*

¹ Srov. lexikální rozbor staroslověnských evangelií, obsažený v jeho úvodu k Račkému edici kodexu Assemanova (Franjo Rački, *Assemanov ili Vatikanski evangelistar*, Zagreb 1865, LXVII—LXXXVII); dále *Quattuor evangeliorum versionis palaeoslovenicae Codex Marianus glagoliticus*, Berolini 1883, 463—474; *Entstehungsgeschichte der kirchen-slavischen Sprache*, Berlin 1913, 281—479; *Zum altkirchen-slavischen Apostolus II*, Wien 1919—1920).

² Novou pomůcku, kterou vydali L. Sadniková a R. Aitzetmüller, *Handwörterbuch zu den altkirchen-slavischen Texten*, Heidelberg 1955, lze pokládat za vítaný ukazatel k indexům z nejstarších památek; jinak může sloužit jen k první informaci o výskytu slov.

dialecti veteris (Vindobonae 1822) ve Vídni s Bartolomějem Kopitarem také o církevněslovanském slovníku a v jeho Institucích je v nauce o tvoření slov („De vocum formatione“), kde se obšírně vykládá o kořenech slov, o odvozovacích příponách a o tvoření jednotlivých druhů slovních, vlastně podán také rozbor slovního bohatství církevněslovanského jazyka, a to i s občasným zřetelem k vrstvám v něm se vyskytujícím, čímž se tato část stala předchůdkyní pozdějších Jagičovských rozborů; nutno dodat, že při výkladu každého dokladu podává Dobrovský pravidelně i jeho latinský překlad a že vůbec projevuje veliký smysl pro přesné vystižení významu každého slova. Je také trvalou zásluhou Dobrovského, že svou vědeckou autoritou ukázal na velký význam zkoumání církevněslovanského jazyka; od něho se po celé 19. a 20. století vine již stálý zájem o studia staroslověnského jazyka u nás. Dílo pracovníků takových, jako byli Pavel Josef Šafařík (1795—1861), Leopold Geitler (1847—1885; působil na universitě záhřebské), František Pastrnek (1853—1940), Jiří Polívka (1858—1933), Václav Vondrák (1859—1925), Miloš Weingart (1890—1939), Josef Páta (1886—1942), Jan Frček (1896—1942), který se zajímal i o přípravu našeho slovníku, je toho dokladem; z žijících budiž vzpomenuť aspoň jména nestora české slavistiky, zasloužilého vydavatele a zkoumatele církevněslovanských textů Josefa Vajse (nar. 1865). Díky velké zakladatelské a průkopnické práci předchozích pracovníků můžeme dnes přistupovat k uskutečňování velkých úkolů v tomto oboru, mezi něž na prvním místě náleží práce o přípravě církevněslovanského slovníku.

Soustavně k práci takové přistoupil prof. Václav Vondrák; odhodlal se připravit dílo, které by nahradilo starší slovník Miklošičův. Po řadu let shromažďoval lexikální materiál; nicméně nebylo mu dopřáno dílo dokončit. Své přípravné práce zanechal v stadiu, které mělo ještě velmi daleko do ukončení. Jeho lístkový materiál zaujímá šest krabic (rozměru 21 × 26 × 18,5 cm), v nichž je na 6000 čtvrtkových lístků. Na nich jsou asi z jedné třetiny hesla již vypracovaná, ostatní však jen rozpracovaná nebo pouze započatá. Kromě toho je v sedmé, menší krabici nevelký materiál s poznámkami a s předběžnými menšími lístky. Své dílo založil Vondrák původně na výkladech, podávaných německy, později — po příchodu do Brna — je však počesťoval. Materiál měl původně velmi široký a doplňoval jej ještě ze Sreznevského Materiálu, ze slovníku Miklošičova a Daničičova, později se však omezoval hlavně na mluvu evangelií, přihlížeje přitom k variantám rozličných — i pozdějších — textů evangelijských, na text žaltářní a ev. na jiné texty biblické. Vondrák nezanechal bohužel žádných bližších záznamů o úplnosti svého materiálu a o pramenech, z kterých jej čerpal. Již Miloš Weingart ukázal,³ že Vondrákův materiál je neúplný, že je propracována jen část hesel a že k dokončení díla by bylo zbývalo vykonat ještě asi 75% práce. To se nám potvrdilo při novém prozkoumání Vondrákova materiálu. Kdybychom byli chtěli vzít za základ další práce jeho materiál, byli bychom musili revidovat vše to, co v slovníku už je, a doplnit vše ostatní, vykonat tedy vlastně veškerou excerpční práci znovu. Za těchto okolností bylo výhodnější započít celou práci znovu, od počátku. Vondrákův materiál může být ovšem v některých heslech pomůckou při kontrole našeho materiálu nebo při našem zpracování hesel, někde snad i vodítkem k řešení otázek, týkajících se výkladu toho nebo onoho temného místa, určení významu apod.; v takových případech přesně označíme, že řešení bylo přejato z Vondrákova materiálu.

Stejně je tomu u materiálu, který dal poříditi prof. Miloš Weingart, pověřený filosofickou fakultou Masarykovy university v Brně, aby pokračoval po smrti prof. Václava Vondráka v jeho díle. Prof. Weingart nepřikročil k práci o slovníku hned sám, uložil jen některým svým žákům, aby provedli znovu nebo zcela nově excerpce některých památek. Tato nová excerpce byla prováděna nesystematicky a značně nestejnorodě; např. nebýval na každý doklad zvláštní lístek, často nebyla uváděna širší souvislost slova z textu, mnohdy chyběly řecké originály atd., materiál byl kusý a prof. Weingart pro svou předčasnou smrt nedospěl k jeho kontrole. Tak jsme přišli k závěru, že ani tohoto dalšího materiálu není možno použít jako základu pro staroslověnský slovník, neboť by jeho doplnění bylo bývalo pracnější a nákladnější nežli nová systematická a kontrolovaná excerpce od počátku. Materiálu toho bude možno použít jen měrou velmi skromnou jako pomůcky pro zpracování nové. V takovém případě bylo by to označeno.

³ Srov. jeho článek *O slovníku jazyka staroslověnského*, *Symbolae grammaticae in honorem Ioannis Rozwadowski II*, Cracoviae 1928, 227—246, zvl. str. 243, kde je závěr posudku Vondrákova materiálu.

Tak se stalo, že jsme v roce 1943, když jsme práce o staroslověnském slovníku obnovovali, začínali zcela od počátku.

4. **Práce vykonaná od roku 1943 a její dnešní stav.** Když prof. Miloš Weingart dne 12. ledna 1939 zemřel, zůstalo dílo po nějaký čas opuštěno. Nastaly těžké doby okupace, naše vysoké školy byly od 17. listopadu 1939 až do osvobození uzavřeny a materiál sám byl po delší dobu nepřístupný. Iniciativa k pokračování v díle vyšla ze Společnosti pro slovanský jazykozpyt, kde jsem z podnětu jednatele společnosti Jana Frčka pronesl dne 8. května 1942 přednášku s návrhem na pokračování v pracích o staroslověnském slovníku a vyložil hlavní zásady, jak bych si představoval založení práce.⁴ Přednáška se konala v době krvavého teroru okupantů, jehož obětí se právě měsíc nato stal také dr. Jan Frček. Výsledkem mé přednášky a diskuse, která po ní následovala, bylo rozhodnutí Společnosti pro slovanský jazykozpyt, že se zúčastní spolupráce na připravovaném díle. Hned po přednášce jsem o plánu tom referoval generálnímu tajemníku České akademie věd a umění prof. dr. Oldřichu Hujerovi, který slíbil pomoc České akademie. Po jeho předčasné smrti, která vzápětí nato nadešla (4. června 1942), došlo však teprve na návrh akademika Bohuslava Havránka dne 30. října 1942 k vytvoření zvláštní komise pro staroslověnský slovník při třetí třídě České akademie; jejím předsedou byl nejprve (1943—1948) akademik B. Havránek, po něm prof. dr. Jos. Vajs (1948—1952). Členy komise se nejprve stali prof. dr. Jos. Vašica, prof. dr. Vl. Šmilauer a já; mně bylo svěřeno rovněž jednatelství komise. Od roku 1948 přibýli za členy prof. dr. Ant. Dostál a prof. dr. K. Horálek. Na organizaci práce se od počátku podílela také Královská česká společnost nauk a Slovanský ústav. Pro své úkoly zřídila komise kancelář, jejíž agendu vedli postupně Jos. Kurz a Ant. Dostál; když vzniklo paralelní pracoviště také v Brně, byl jeho vedením pověřen Ant. Mátl. K reorganizaci vedení prací došlo na konci roku 1952, v souvislosti se vznikem nové Československé akademie věd. Komise byla přetvořena v redakci slovníku a zapojena do Slovanského ústavu Československé akademie věd. Jejím předsedou je od té doby Jos. Kurz, jednatelem Ant. Dostál a M. Štěrbová, členy redakce jsou kromě nich akad. B. Havránek, K. Horálek, Jos. Vašica, V. F. Mareš, Ant. Mátl. Kanceláři redakce byla přidělena řada nových pracovníků.

Od počátku své činnosti věnovala komise, resp. redakce slovníku velkou pozornost získávání spolehlivého materiálu. Byla vypracována přesná excerpční a transkripční pravidla, byly stanoveny památky k excerpci úplné nebo jen k zachycení variantového, byly určovány pomůcky pro zjišťování originálních předloh a někdy musily být dokonce vykonány důkladnější přípravy k zpracování problematiky jednotlivých památek (např. pro excerpci a zpracování materiálu z textů Apostola, parimejníku, Euchologia sinajského). Pro excerpci byly zvoleny nejlepší edice, v některých případech byla provedena kontrola textu podle snímků a někdy dokonce byl podle snímků rukopisů pořizován text k excerpování. Redakce získala celkem přes jeden milion (1,100.000) excerpčních lístků, z nichž větší polovina jsou lístky s hesly staroslověnskými a zbytek pak je věnován záznamům obráceným (řecko-staroslověnským, latinsko-staroslověnským, starohornoněmecko-staroslověnským) a odkazům. Na excerpci památek pracovali všichni zpracovatelé hesel, někteří členové redakce a mnozí spolupracovníci externí.

Pro úpravu excerpčních lístků byly přijaty tyto zásady:

a) hesla jsou psána na jednotlivých lístcích písmem cyrilským, normalisovaným pravopisem staroslověnským, u jmen a zájmen v tvaru nominativu singuláru, u sloves ve formě infinitivní; u každého slova je vytčen druh slova, rod u jmen, vid u sloves;

b) při každém slově je uváděn jeho ekvivalent řecký nebo — je-li originál latinský — latinský nebo — je-li originál starohornoněmecký — starohornoněmecký; po něm následuje význam český, který je vždy určen vzhledem k danému místu v staroslověnském textu, nikoli snad mechanickým překladem slova řeckého, latinského nebo starohornoněmeckého;

c) pod záhlavím bývá vyznačena vazba slova v příslušném dokladě a jeho tvar;

d) pod tímto bližším určením je podán doklad písmem cyrilským v náležitém spojení a bez jakékoli úpravy pravopisné; aby se urychlila práce, je potřebný text na lístcích rozmnožován přístrojem Ormig, takže excceptor dostane lístek již se slovanským a s řeckým (resp. latinským, starohornoněmeckým) textem a nemusí se zdržovat s jeho opisováním;

⁴ Srov. J. Kurz, *Můj návrh na pokračování v přípravných pracích o staroslověnském slovníku*, ve sb. Pocta Fr. Trávníčkovi a F. Wollmanovi, Brno 1948, 286—309.

e) u každého dokladu je připojeno znění originálu (nejen tedy příslušné slovo originální v hesle, nýbrž i citát celého originálního místa) za citátem dokladu staroslověnského;

f) každé místo je přesně určeno;

g) současně se pořizuje stručný odkazový lístek řecko-staroslověnský nebo latinsko-staroslověnský nebo starohornoněmecko-staroslověnský (takové lístky se pořizují v poloviční velikosti lístků normálních); praxe si vyžádala také zavedení takových lístků, z nichž vyniká, že dané slovo je v překladě staroslověnském samostatně dodáno (tam, kde v řeckém resp. jiném originálním textu nemáme žádného příslušného ekvivalentu);

h) zároveň se pořizují také lístky obsahující odkazy na varianty, při pomocném slovese na sloveso významové, při souslovích apod.

Tak vznikl bohatý materiál, který má již dnes značný význam pro slavistiku a představuje bezpečnou základnu, o kterou se možno opřít při pořizování slovníku (a také při zkoumání jiných stránek) staroslověnského jazyka.

Na tomto podkladě jsme od jara r. 1954 přistoupili — po důkladném prodiskutování potřebných zásad, týkajících se textové base pro připravovaný slovník, výstavby hesel, zvláště též míry morfologických a vůbec gramatických údajů u hesel, otázky paralel a ekvivalentů apod.,⁵ — nejprve k pokusnému a potom k definitivnímu sestavování hesel a k redakční práci. Přitom se paralelně dále excerpuje.

Plodem přípravných prací bylo vydání ukázkového sešitu slovníku r. 1956 (*Slovník jazyka staroslověnského — ukázkový sešit; Lexicon linguae palaeoslovenicae—specimen*, 36 str. textu a 4 strany obálky), který byl rozeslán všem zájemcům doma i v cizině s prosbou o kritické připomínky a o rady k další práci. Všechny došlé připomínky byly pozorně probrány ve schůzi rozšířené redakce, konané dne 22. března 1957.

5. Rozsah materiálu, který tvoří basi slovníku. Je známo, že byly vysloveny velmi rozdílné názory o tom, v jakém rozsahu by měl být excerptován materiál pro slovník staroslověnského jazyka. Diskuse o této otázce se zúčastnila řada slavistů. Kromě názoru, že by se měl slovník na počátek — v první etapě práce a se zřetelem k studijním účelům — omezit jen na památky tzv. kanonické, byl vysloven také názor opačný, že by slovník měl zachytit slovní bohatství velkého počtu památek, nejen památek z nejstaršího období, z období cyrilometodějského, ale i památek z pozdějšího vývoje církevní slovanštiny, českocírkevněslovanských, středobulharských, srbskocírkevněslovanských, charvátskohlaholských, a především ovšem ruskocírkevněslovanských. Bylo nám však od počátku jasné, že na úkol tak veliký, úkol to, který by nepochybně přesáhl dnešní naše možnosti technické i časové a jehož provedení by si vyžádalo dlouhého času, nemůžeme v první etapě práce hned pomýšlet, že nám není možno hned zachytit ohromné lexikální bohatství všech církevněslovanských památek a že se pro přítomnost musíme spokojit s dílem rozsahově omezenějším. Byl přijat názor připravovat zatím slovník rozsahu středního a pojmout do něho materiál aspoň z nejstaršího období staroslověnského písemnictví, tj. z památek buď zachovaných nebo vzniklých v této epoše. Prakticky jde o památky náležící do tzv. kánonu klasických textů, dále o biblické, liturgické, hagiografické, homiletické, právní apod. texty, které vznikly v prvním období překladatelské činnosti slovanských apoštolů a jejich žáků (i když nejsou zachovány v podobě kanonické), a o tzv. texty českocírkevněslovanské (tyto z důvodů jazykových a kulturněhistorických).

Nepřipravujeme tedy zatím ani menší slovník studijní z nejstarších klasických textů, ani velký thesaurus církevněslovanského jazyka, ale neztrácíme z mysli přípravu takových děl v další etapě naší práce.

6. Míra excerptce a použití materiálu. Při sbírání materiálu jsme prováděli excerptci úplnou. Také při redakci materiálu vyčerpáváme veškeren dostupný materiál z daného okruhu památek

⁵ Diskuse o otázkách týkajících se úpravy staroslověnského slovníku konala se jednak na druhé konferenci o srovnávací slovanské jazykovědě v Olomouci 1953 (srov. tam přednesený referát Josefa Kurze *Dnešní stav přípravných prací pro vydání slovníku staroslověnského jazyka a problematika jeho zpracování*, publikovaný v *Slavii* 22, 1953, 300—310, se shrnutím diskuse ibid. na str. 313), jednak na konferenci o slovníku jazyka staroslověnského a o etymologickém slovníku jazyků slovanských, konané v Liblicích ve dnech 26.—28. IV. 1954 (tu měli referáty a projevy akad. B. Havránek, Jos. Kurz, K. Horálek, Jos. Vašica, A. Dostál, F. V. Mareš, Vlad. Kyas, M. Štěrbová — srov. podrobnou zprávu od Jos. Kurze a Rad. Večerky v *Slavii* 24, 1955, 123—145).

(viz o něm blíže výklad v předchozím odstavci). Toto stanovisko vyplývá z poznání, že v jazycích jen knižně dochovaných, v kterých je materiál omezen tradicí, máme pro některá slova nebo aspoň pro některé významy slov materiálu hojnost, pro jiná však zase málo, a z toho, že se za těchto okolností každý případ použití daného slova může ukázat ve větší nebo menší míře cenný pro určité závěry. Nadto je k ověření případů užití u jazyků doložených jen knižně (patří mezi ně také jazyk staroslověnský) nutno znát všechny případy použití, zatím co u živých jazyků tomu tak být nemusí, protože si výběr můžeme ověřovat živým jazykovým povědomím. Všímáme si tedy veškerého materiálu; budeme uvádět, vyčerpávat a zpracovávat veškerá dostupná hesla, zpracováváme zejména též lexikální nebo významová hapax legomena a nenecháváme stranou ani místa temná, ba ani leckteré tzv. chyby. Jsou to, jak známo, někdy chyby skutečné, které musíme od ostatního materiálu oddělit, jindy však jde jen o chyby zdánlivé a my musíme o nich uvažovat. Musíme se pokoušet o výklad takových zvláštních případů všemi cestami.

7. Jazyky, do nichž překládáme význam heslových slov. Náš slovník je několikajazyčný. Významy jsou podávány jednak česky, jednak rusky, jednak německy, zčásti latinsky; kromě toho jsou uváděny také originální paralely řecké nebo latinské nebo starohornoněmecké (podle jazyka originálu), a to nejen v záhlaví při údajích o významu slov, ale i při jednotlivých dokladech. Latina má v našem slovníku zvláštní postavení; je především jazykem originálních latinských paralel (např. u Kyjevských listů), je dále jazykem paralel nepřímých (u textů biblických, kde je vedle řecké paralely uváděn i její starý překlad podle Vulgáty nebo Italy, nebo u kodexu Supraslského, kde je citován i paralelní výraz staršího překladu obsaženého v edicích Acta Sanctorum a Migne, Patrologia graeca); latiny je dále užíváno i jako jazyka významového tam, kde nemáme originál dochován vůbec (např. u některých textů z kodexu Supraslského nebo z Euchologia Sinajského); latina je konečně jazykem našich výkladů. Používáme tedy v slovníku při uvádění významů heslových slov řady jazyků. Jsou ovšem mezi nimi jisté rozdíly: čeština, ruština, němčina a zčásti latina jsou jazyky tlumočícími význam slov, zatím co řečtina, latina jindy a starohornoněmčina jsou jazyky originálních paralel, které se, jak ukážeme, nebudou vždy krýt s významy.

8. Problematika spojená s určováním významů. Při určování významů se řídíme zvláště těmito zásadami:

a) Originální paralely nesmíme ztotožňovat s významy. Při určování významů je třeba zásadně dobře odlišovat významy samé od originálních paralel. Protože staroslověnské překlady představují z největší části překlady z řečtiny, jde tu především o zachycení paralel řeckých. Není pochybnosti o tom, že se paralely budou často, ba — řekli bychom — většinou s udanými významy hesel shodovat; nebude tomu však tak vždycky.

Především neznáme při některých staroslověnských textech (např. při kodexu Supraslském, při Euchologiu Sinajském, při některých textech homiletických, při Kyjevských listech apod.) originální předlohy tak poměrně přesně, jako je tomu u textů biblických, i když ani zde nemáme ještě úplné znalosti o stavu původních předloh (v případě neshody staroslověnského překladu s řeckým originálem nám tu však pomáhají edice řeckých biblických textů svými bohatými kritickými aparáty). Je známo, že dosud známé řecké texty k jednotlivým částem kodexu Supraslského jsou většinou volnými protějšky téhož obsahu, málokdy protějšky naprosto přesné; často jde o řecké texty jiné recense nebo o jiný rukopis téže recense. Podobně jsou staroslověnské modlitby, obsažené v Euchologiu Sinajském, mnohdy dosti vzdáleny od doložených originálních textů řeckých. Podobně stačí srovnat text Kyjevských listů s jejich latinským protějškem, aby bylo ihned patrné, že je mezi nimi značná vzdálenost.

Vzdálenost originálů a překladů nevyplývá však jen z naší dnešní neznalosti pravých textů originálních, nýbrž vyplývá mnohdy z povahy textů a z poměru překladatelů nebo aspoň opisovatelů ke znění originálů. Je totiž po této stránce jistý rozdíl mezi texty biblickými a liturgickými na jedné straně a texty hagiografickými, homiletickými apod. na straně druhé. Tam, kde nešlo o texty Písma přímo, mohli překladatelé postupovat volněji a svobodněji než při textech biblických a liturgických,

mohli si dovolovat různá odchýlení od řeckých originálů, mohli pojmout leckdy to nebo ono místo svobodně podle svého vlastního ponětí, podle svého vlastního porozumění smyslu místa.

Uvádíme-li tedy přesto, i při dokladech, čerpaných např. z kodexu Supraslského, originální paralely, pak si musíme být dobře vědomi nebezpečí, které by vyplývalo z mechanického srovnávání slovanských překladů se známými řeckými originálními texty. Ze všech těchto úvah vyplývá požadavek, abychom se nedali otrocky vést při určování významu vykládaných slov originálními paralelami, abychom sice dbali řeckého originálu, avšak bez otrocké závislosti na něm, abychom sami podle situace a podle celé souvislosti uvažovali o smyslu míst, o která jde.

b) Opatrnost nás vede dále k tomu, abychom nevnášeli dnešní naše hledisko, dnešní naše pojmání významu slov do starého jazyka, abychom se nedali svést slovem náhodou stejně znějícím v hesle a v jazyce je tlumočícím apod. Všemi cestami se snažíme vnikat do prostředí jazyka starých textů, snažíme se rekonstruovat situaci v nich líčenou a vcífovat se tak do starého způsobu vyjadřování.

c) Jsme si dále stále vědomi, že systémy pojmů kterýchkoli dvou jazyků nejsou adekvátní a že mezi slova heslová a slova je tlumočící často nelze položit rovnítko. Je tomu tak i u jazyků živých, větší měrou to však platí u starých jazyků, dochovaných jen knižně. Snažíme se proto zmírňovat nedostatky, které tím vznikají, různým postupem; např. uvádíme při vystihování významů několik synonym, užíváme opisů, rozličných připomínek, uvádíme široký kontext apod. Především je naší oporou sám materiál, který bude musit mluvit vedle nás a někdy i místo nás a který je naší pevnou basí, od které nesmíme odbočovat. Ovšem uvádění synonym musí být oboustranné: nejen uvádět synonyma k vystižení významu, nýbrž také sledovat synonyma heslových slov (poznáváme je podle řecko-staroslověnského indexu, který máme po ruce). Prostě při stanovování významů jde nám o jemné vystižení smyslu každého místa a o zevšeobecnění, vyplývající z detailního pozorování.

d) Ačkoli náš slovník je jazykový, přece jen musí přinášet také věcné výklady (např. u reálií, u vlastních jmen, u odborných termínů). Podáváme např. u jmen svatých datum jejich svátku, u zeměpisných jmen zeměpisné určení apod.

e) Dalším problémem je, do jaké míry může staroslověnský slovník obsáhnout významy slov běžného mluveného jazyka Slovanů 9. a 10. století. Pokládáme za svou povinnost vyhledávat pod nánosem kulturního jazyka náboženského také významy slov jazyka živého a vzdvihovat proti velkému počtu případů významu náboženského také všechny doklady, v nichž je zachycen význam živého jazyka. Uváděním a zdůrazňováním jevů živého jazyka, pokud jsou obsaženy v našem materiálu, nabývá slovník staroslověnského jazyka širšího významu, než je význam speciálního slovníku starého církevního jazyka.

f) Pro uvádění pořadí, v kterém následují významy, přijali jsme postup od významů základních, obecnějších, k speciálním, při čemž však hledíme i k historickému vývoji sémantickému a k frekvenci jednotlivých významů. V každém jednotlivém případě je ovšem těžko stanovit předem, kterým zřetelem se má výstavba hesla řídit; zásady pro významové dělení musí u každého hesla vyplývat ze samého materiálu.

9. Pravidla, spojená s formální výstavbou hesel, jsou dále zvláště uvedena. Zvláště ještě dodávám, že náš slovník bude podle potřeby obsahovat také údaje z morfologie a ze syntaxe vykládaných slov, nikoli ovšem všecko, nikoli věci samozřejmé, ale vždy poučení nutné pro první informaci a pro zvláštní jednotlivé případy.

Josef Kurz